

ВІДГУК

офіційного опонента доктора соціологічних наук,
професора Шатохіна Анатолія Миколайовича
на дисертацію Малиш Ліни Олександрівни
«Принципи та правила вимірювання структурних нерівностей у соціології»,
представлену у вигляді опублікованої монографії
на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук
зі спеціальності 22.00.03 – соціальні структури та соціальні відносини

Соціальна нерівність є ключовим елементом соціальної структури суспільства, вирішальним фактором виникнення і розвитку соціальних відносин та соціальної взаємодії.

Різноманітність соціальних статусів (соціальних репутацій) визнається вченими необхідною умовою як суспільної солідарності, так і механізму трансформації соціальних систем. Будь-які спроби встановити справедливість на засадах повної соціальної рівності були або утопією, або злочином. Не випадково, що мислителі у різні епохи шукали причини нерівності – від «божественних установлень» до «законів природи». Проте й сьогодні існує необхідність одержувати достовірний емпіричний матеріал щодо соціальних нерівностей та осмислювати зміст і прояви таких нерівностей. Це свідчить про незаперечну актуальність дисертаційного дослідження Малиш Ліни Олександрівни «Принципи та правила вимірювання структурних нерівностей в соціології». Здобувачка наголошує на тому, що наукові пошуки в галузі соціальної нерівності мають бути спрямовані як на розробленні теоретичних підходів для опису нерівностей, так і методології вивчення соціальної стратифікації (с.7).

Характеризуючи наукову проблему, на розв'язання якої спрямоване дослідження, дисертантка виділяє виявлення у процесі аналізу сучасної наукової літератури асиметрії між високою значущістю знання щодо процесів відтворення соціальної нерівності й недостатньою методологічною обґрунтованістю відповідних стратифікаційних розвідок (с.8-9).

Виходячи з цієї констатації, авторка формулює мету дослідження, яка полягає у розробці узагальнювальної концепції вимірювання структурних нерівностей, властивих сучасним суспільствам, та визначенні особливостей їхніх виявів в українському суспільстві (с.11). Також сформульовані дослідницькі завдання, які, як свідчить текст представленої до захисту дисертації, повністю реалізовані в процесі дослідження. Дисертаційне дослідження ґрунтується на потужному емпіричному матеріалі як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, а також результатах фундаментальних досліджень за участю здобувачки. Застосування різноманітних наукових методів свідчить про об'єктивність та достовірність одержаних емпіричних даних та сформульованих на їх базі висновків.

Характеризуючи об'єкт і предмет дослідження, здобувачка чітко визначає місце принципів і правил в у структурі методології соціологічного пізнання. Принципи розуміються як базові імперативи дослідницької методології, а правила – як більш варіативні директиви наукової розвідки, що мають форму негативної або позитивної евристики. Такий концептуальний цілісний підхід розповсюджений на аналіз усіх емпіричних даних, у тому числі й зведених у таблиці.

Визначення дисертанткою наукової новизни є переконливим і цілком обґрунтованим як в теоретичному, так і в практичному плані. Вона полягає у розвитку теоретико-методологічних засад стратифікаційного аналізу, зокрема уперше розроблено й обґрунтовано концептуальну модель структури дослідницької методології, яка містить два різновиди елементів: принципи (ключові постулати) і привила, що набувають форму позитивної та негативної

евристики. За їхнім змістом виокремлено етапи розвитку загальної методології соціологічних досліджень та методології стратифікаційних студій.

Розроблено й емпірично обґрунтовано узагальнювальну концепцію соціологічного вимірювання структурних нерівностей, спрямовану на фіксацію багатовимірності сучасних ієрархічних нерівностей. Концепція містить п'ять принципів та чотири правила, презентованих негативною евристиккою, і чотири правила, презентованих позитивною евристиккою. Введено та обґрунтовано поняття «структурних нерівностей», що є впорядкованими сукупностями позицій на шкалах стратифікаційних ознак.

Удосконалено теоретико-методологічні підходи до визначення оцінки індивідами легітимності властивих українському соціуму станів нерівностей. Засобами моделювання структурними рівняннями виявлено взаємозв'язки між довірою до різних груп соціальних інституцій.

Дістало подальший розвиток методологічне обґрунтування відбору емпіричних індикаторів форм нерівностей; методичні підходи до вимірювання сприйняття станів нерівностей населенням різних країн; методичні прийоми фіксації орієнтацій населення України на рестрибутивну політику.

Застосовані в процесі наукового дослідження методики є діагностично цінними, валідними, надійними, такими, що пройшли апробацію як у даному дослідженні, так і в масштабних проектах, що використані в дисертації.

Вважаємо за доцільне відзначити практичну цінність поданої на захист дисертації. По-перше, результати дослідження можуть слугувати підґрунтям для вдосконалення методів вимірювання різних видів і проявів структурних нерівностей. По-друге, одержані емпіричні дані в узагальненій формі можуть бути використані для розбудови концепцій багатовимірних ієрархічних нерівностей. По-третє, матеріали дослідження доречно використовувати в навчальному процесі при викладанні відпорних тем соціології. По-четверте, викладені в дисертації емпіричні дані можуть бути покладені в основу концепцій і програм соціальної політики в Україні.

В центрі дослідницької методології науковця знаходяться два різновиди елементів – принципи та правила. Принципи фіксували головні положення розвиненої дослідницької методології, а правила – директиви, які окреслювали напрямок дій дослідника. Оригінальним і цікавим є поділ правил на негативну евристику (заборона дій задля уникнення похибок в одержаній інформації) та позитивну евристику (перелік дій, які можуть бути здійснені в дослідженні (с.95).

Основними формами нерівностей, які аналізуються в дисертації, є економічна, освітня, гендерна, расова та етнічна. Авторка справедливо зауважує, що якщо під нерівністю розуміти саме володіння індивідами різною кількістю основних соціальних благ, коректніше розмежовувати власне форми нерівностей, які стосуються того, який саме ресурс розподіляється, та чинники, які зумовлюють характер його варіації (с.99).

Використовується семикомпонентна база основних дефіцитних ресурсів. Дисертантка підкреслює дуже важливу тезу про те, що статистичні дані щодо економічного стану індивідів є лише орієнтиром для визначення рівня забезпечення населення, оскільки їхні значення не завжди відображають реальний стан тіньової економіки (с.108).

Цікавим і практично корисним з точки зору управління суспільними процесами є дослідження щодо сприймання населенням структурних нерівностей. Ця проблема розглядається у трьох вимірах: фіксація місця індивіда на шкалі володіння певною кількістю благ; оцінка населенням позицій представників інших соціальних категорій у соціальній ієрархії; бачення респондентами своєї власної позиції в соціальній ієрархії. Такий підхід дозволяє перевірити достовірність теоретичних міркувань, а також порівняти самооцінки респондентів в Україні та мешканців зарубіжних країн. Заслужують на увагу висновки дисертанта про вплив соціального середовища на сприймання індивідами різних форм соціальної нерівності (с.220).

Результатом фундаментального дослідження стало визначення п'яти принципів та чотирьох правил, що є помітним внеском дисертантки в методологію соціологічних досліджень.

Дисертація у вигляді опублікованої монографії справляє хороше враження, гарно оформлена та ілюстрована. Дослідницький матеріал систематизовано і викладений в логічній послідовності.

Аналіз автореферату дозволяє зробити висновок, що він відповідає змісту дисертації, а публікації здобувачки повністю висвітлюють основні положення поданої до захисту дисертації.

Разом з тим вважаємо за доцільне звернути увагу на деякі недоліки та дискусійні питання.

1. В авторефераті поданої до захисту дисертації наведені визначення об'єкту і предмету дослідження: «об'єкт дослідження – принципи та правила як структурні елементи методології соціологічного дослідження», «предмет дослідження – принципи та правила вимірювання структурних нерівностей у соціологічних дослідженнях» (с.4 автореферату). Проте аналіз змісту дисертації дає підстави вважати наведене визначення об'єкту дослідження дещо звуженим. Реальним об'єктом дослідження, на нашу думку, є структурні нерівності в усіх формах та видах проявів.
2. Непереконливим є розподіл соціологічних концепцій дослідження нерівностей на «сучасні принципи і правила» і «новітні правила» (підрозділи 1.3.2 та 1.3.3).
3. Дисертантка дуже ретельно, всебічно і об'єктивно аналізує як класичні, так і сучасні соціологічні теорії структурних нерівностей, що свідчить про високу ерудицію і проникнення у сутність проблеми. Проте майже не висловлюється власна позиція, власне ставлення до цих теорій. Критика здійснюється переважно представниками інших соціологічних шкіл.

4. Аналіз концепцій зарубіжних авторів вимагає високої оцінки. Разом з тим, на наш погляд, в дисертації недостатньо уваги приділено висвітленню теоретичних поглядів вітчизняних дослідників проблем соціальних нерівностей (розділ 1).
5. Потребує пояснення термін «невелике місто або село» (табл.2.4, 2.6, 2.7, 2.20; с.101). За якими критеріями місто відноситься до «невеликих»? Міська поселенська мережа чітко визначена в нормативних та статистичних документах (чисельність населення, адміністративний статус тощо). У такому випадку недоречна й добавка «або село». Під таке визначення підходять лише селища міського типу.
6. На жаль, з поля зору дисертантки випав такий суттєвий для України чинник як нерівність у власності на землю (розділ 2). Вона має економічні, соціальні, а останнім часом й політичні виміри.

Вказані недоліки та дискусійні питання не впливають на високу оцінку дисертаційної роботи, теоретичну і практичну значущість дослідження.

На думку офіційного опонента, подане до захисту дисертаційне дослідження є фундаментальним, розв'язує важливу методологічну, теоретичну та практичну проблему, вносить вагомий внесок у вітчизняну та зарубіжну науку. Оригінальні ідеї авторки обґрунтовані теоретично, а ефективність їх доведена.

Підсумовуючи, слід зробити висновок, що дисертація Малиш Л.О. «Принципи та правила вимірювання структурних нерівностей в соціології», представлена у вигляді опублікованої монографії на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук, є оригінальним, виконаним на високому рівні самостійним дослідженням, розв'язує важливу методологічну проблему, відзначається науковою новизною, має значне науково-теоретичне та практичне значення.

Дисертація Малиш Л.О. відповідає вимогам пп. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів

України від 24 липня 2013 року № 567 зі змінами у 2015-2016 роках, а її авторка, Малиш Ліна Олександрівна, заслуговує присудження наукового ступеня доктора соціологічних наук зі спеціальності 22.00.03 – соціальні структури та соціальні відносини.

Офіційний опонент,

доктор соціологічних наук, професор,

професор кафедри соціально-гуманітарних

і правових дисциплін

Уманського національного університету садівництва

А.М. Шатохін

12.09.2019 р.

